

4 ČEŠTÍ A MORAVŠTÍ TISKAŘI 15. STOLETÍ (PLZEŇ, VIMPERK, PRAHA)

Nejstarší město s knihtiskařskou minulostí v Čechách je **Plzeň**. Zavedení řemesla během poslední třetiny 15. století bylo zřejmě podpořeno dobrým spojením s Německem a výhodnějšími podmínkami, nežli poskytovala Praha. Během sedisvakance pražského arcibiskupství sídlila v katolické Plzni do roku 1478 svatovítská kapitula, která zde zastávala povinnosti biskupského úřadu, a rozmnožování liturgické literatury knihtiskem tak mohla podporovat přinejmenším finančně. Majitele první české tiskárny, jejíž činnost je doložena od roku 1476, neznáme. Byl-li majitel zároveň výkonným sazečem i tiskařem, rovněž nevíme. Eventualita, že šlo o plzeňského Němce, který k sobě angažoval v Německu vyučeného sazeče českého původu, je s ohledem na ediční program málo pravděpodobná. Dle novodobých zvyklostí Emma Urbánková proto řemeslníka označila pomocným jménem převzatým z názvu nejstaršího doloženého tisku. Dílnu tohoto **Tiskaře Arnoštových Statut**, který se dle Pravoslava Kneidla vyučil pravděpodobně v Bamberku, opustilo nejméně sedm prvotisků. Počáteční tři liturgické knihy byly v letech 1476 – 1479 tištěny latinsky. Hned první z nich, a sice *Statuta synodalia* Arnošta z Pardubic (Plzeň 1476), zmiňuje v explicitu vedle denní datace (26. dubna) i Plzeň jako místo tisku. Konkrétním dnem je datováno ještě latinské *Missale Pragense* (Plzeň? 1479), představující první úplnou evropskou diecezální mešní knihu, byť zatím bez natištěného kánonového obrazu, který se doplňoval ručně. Zbýlé čtyři známé tituly jsou jazykově české. Ty sice denní dataci i letopočet postrádají, ale má se zato, že vznikly v období po 1476, nejpozději však do počátku druhé poloviny 80. let, kdy tato nejstarší plzeňská dílna zanikla. V pořadí čtvrtou dnes známou publikací vzniklou po roce 1476 je nejstarší jazykově český tisk rytířského románu Guida de Columny *Kronika trojánská*. Někteří badatelé ve sporech o dataci Kroniky hájí časnější letopočet 1468 a dovozují, že Kronika je vůbec nejstarší knihou tištěnou v Čechách. Leccos by o chronologii dílny mohla napovědět závěrečná značka knihy následující, totiž *Nového zákona* se signetem (Plzeň? po 1476). Značka je tvořena dvěma z větvičky visícími štítky. Námět není původní, jde o pravděpodobně nepochopenou a zrcadlově obrácenou kopii signetu Johanna Fusta a Petera Schöffera. Dodnes není uspokojivě zodpovězena otázka, co vlastně Tiskař Arnoštových Statut grafickými prvky ve štítcích, zavěšených na větvičce, vyjádřil. Zdá se pravděpodobné, že v tomto případě šlo o letopočty: vlevo M (římsky 1000) doplněné mezi štítky starou arabskou číslicí 4 a vpravo dvojčíslím 57, 71 či 75 – tedy 1457 (lze vysvětlit jako počtu Fustově-Schöffеровě dílně, která právě toho roku oficiálně vznikla), 1471 (silně spekulativní) anebo 1475 (dle Pravoslava Kneidla souhlasí s možnou datací filigránu).

Latinská *Statuta*, hlavní text *Misálu* i všechny jazykově české tisky byly sázeny bastardou, která morfologicky odpovídá písmu domácích rukopisů. Pouze liturgická *Agenda Pragensis* (Plzeň? ca 1476-1479) a šestilistový kalendář *Misálu* vznikly z textury. Každou ze čtyř českých publikací však charakterizuje jiný, drobně odlišný písmový řez a písmový stupeň bastardy. Bastarda pro sazbu českých textů byla opatřena akcenty. Emma Urbánková (1970) ukázala, že nově řezané písmové sady byly dle potřeby doplňovány několika tiskovými písmeny a ozdůbkami z repertoáru již použitého a vyčerpaného (např. ze *Statut* do *Agendy* i *Misálu*, z obou liturgických příruček do *Trojánské kroniky* a *Nového zákona* se signetem). Tato skutečnost pak dovolila formulovat závěr, že všech sedm tisků je prací jedné dílny. Sazeč *Statut* sázel s chybami. Práci se sázítkem ještě příliš nezvládal. Neuměl regulovat mezery mezi slovy ani vyrovnávat pravý okraj řádku. Iniciály a rubriky ve *Statutech* vypustil a červenou barvu užil jen dvakrát, a to začátečnický nedokonale s posunutým řádkovým rejstříkem. Sazečsky nejdokonalejšími prvotisky jsou pak *Nový zákon* zvaný *Dlabačův* (Plzeň? po 1476) a zvláště

neilustrovaný *Pasionál* Jacoba de Voragine (Plzeň? po 1476), nehledě ovšem k častým chybám při červenočerném soutisku. V *Pasionálu* poprvé u nás přicházejí apertury a od druhé složky též tištěné lombardy. Vznik *Pasionálu* jakožto nejmladší publikace celé skupiny je možno klást do počátku druhé poloviny 80. let. Pak ovšem plzeňský knihtisk na čas zanikl a resuscitován byl až 1498 Mikulášem Bakalářem.

V pořadí druhým městem, kde se během 15. století u nás tisklo, byl **Vimperk** (něm. Winterberg), ležící na významné obchodní stezce mezi jihoněmeckým Pasovem a Prachaticemi. Roku 1484 se Vimperk stal krátkodobým působištěm **Johanna Alacrawa**, nejstaršího jménem známého tiskaře působícího v Čechách. Pocházel z Německa. Jeho jméno se poprvé objevuje už 1482 v Pasově ve spojení s tamním tiskařem Benediktem Mayrem, který dosavadního společníka Konrada Stahela (budoucího brněnského tiskaře) vyměnil po jeho odchodu za Alacrawa. Od listopadu 1482 však o Alacrawovi nemáme žádné zprávy. V jihočeském Vimperku se objevuje až 1484 čili v době, kdy nejstarší plzeňská dílna přestala asi existovat a kdy knihtisk v Praze tou dobou ještě provozován nebyl.

Z Alacrawovy vimperské produkce se četnými exempláři zachoval krátký Pseudo-Augustinův traktát *Soliloquia* (Vimperk 1484) a rozsáhlejší *Summa de eucharistiae sacramento* od Alberta Magna (Vimperk 1484). Po plzeňském Tiskaři Arnoštových Statut je tak cizinec Alacraw posledním řemeslníkem, který v Čechách před rokem 1500 vydával i jazykově latinské tituly. V neúplném unikátu je doložena ještě česká nástěnná *Minuce na rok 1485* sestavená Vavřincem z Rokycan (Vimperk 1484?).

Sazba všech tří vimperských publikací je provedena jedním písmovým stupněm nediakritizované rotundy Ratdoltova typu, se kterou pracoval již Mayr v Pasově. Zahraniční původ Alacrawa či jeho sazeče dokládají jak četné omyly v sazbě českého textu, tak signatury obou latinských publikací, zaváděné méně obvykle jen do první poloviny archů (tento způsob běžně užíval Mayr, jedenkrát ho uplatnil snad také Mayrův bývalý společník Konrad Stahel). Tisk minuce je pouze černý. Pseudo-Augustinův traktát i rozsáhlejší suma Alberta Magna jsou opatřeny explicity se jménem tiskaře, místem tisku a datací. V minuci je otištěn černý diagram Měsíce. Jiné obrazové štočky ani iniciály vimperská tiskárna nevlastnila. Stejně jako Tiskař Arnoštových Statut si byl i Alacraw vědom užitečnosti rejstříku pro čtenáře a zařadil ho na počátek Albertovy Sumy. Ve srovnání s produkcí jiných domácích dílen 15. století měla vimperská knihtiskařská etapa, spadající do rozhraní staršího a mladšího období českých prvotisků, jen epizodní charakter. Po roce 1484 o Alacrawově činnosti nemáme opět žádné zprávy. Buď řemesla zanechal, anebo působil na jiných místech jako kočovný tiskař, jehož výrobky se nedochovaly.

Nejstarší a nepochybné doklady o výrobě tištěných knih v **Praze** jakožto kulturněpolitickém centru Království přicházejí roku 1487. Od té doby se toto řemeslo stalo s výjimkou citelného omezení 1547 – 1549 trvalou součástí uměleckořemeslných, kulturních a ideových aktivit města. Emma Urbánková na základě nejnovějšího bádání rozdělila pražskou produkci před rokem 1500 mezi tři dílny, jejichž majitele jménem žel opět neznáme. Jsou to Tiskař Žaltáře 1487, Tiskař Pražské bible 1488 – 1515 (s pravděpodobnou odmlkou 1492 – 1495) a Tiskař Korandy ca 1492 – 1496. Zjevná časová návaznost jednotlivých period i filiace některých částí typografického vybavení mezi těmito anonymy může ovšem hypoteticky ukazovat také na to, že v Praze během 15. století působila pouze jediná dílna, která užívala různá tisková písma a zaměstnávala několik rozdílně školených sazečů. Obdobné stanovisko v podobě hypotézy

o totožnosti Tiskaře Žaltáře s kutnohorským Martinem z Tišnova předložil roku 1997 Jaroslav Vobr.

Činnost pražského **Tiskaře Žaltáře** je dnes doložena jen dvěma jazykově českými tisky z roku 1487. Zdeněk Václav Tobolka, vycházející z archivních záznamů, původce obou publikací ztotožnil s Jonatou z Vysokého Mýta. Ten byl u příležitosti koupě domu na Novém Městě pražském v pramenech skutečně označen 1491 jako „impressor librorum olim“ a 1493 jen „impressor librorum“. Z toho vyplývá, že Jonata se v minulosti knihtiskem živil, ale Tobolkovo vztážení onoho příslovce „olim“ (kdysi) právě na Prahu 1487 je silně spekulativní. Proto Emma Urbánková odmítla Tobolkovu velkorysou fabulaci a namísto Jonaty se rozhodla vnést do české inkunábulistiky tiskaře, jehož označení odvodila z názvu nejstaršího známého opusu.

Tímto dílem je první české tištěné vydání *Žaltáře* (Praha 1487), po němž v prosinci následovalo ještě druhé vydání rytířského románu Guida de Columny *Kronika trojanská* (Praha 1487). Explicity obou tisků, stylizované podobně jako závěrečné floskule některých publikací Johanna Fusta a Petra Schöffera st., jsou datovány a opatřeny místem tisku. Sazba obou titulů je provedena jedním tiskovým písmem. Minuskulní abeceda se nadbytkem obloučků a ostrými a úzkými proporcemi liší od rozvolněné bastardy čtyř nejstarších českých opusů plzeňského Tiskaře Arnoštových Statut. Morfologie většiny majuskulí se kryje s rotundou italského typu. Nadpisy Žaltáře a Kroniky trojanské jsou tištěny červeně, pro iniciály je v sazbě vynecháváno místo (v případě Žaltáře i pro všechny majuskule).

Prozatím naposledy se k problematice prvního pražského tiskaře vyslovil Jaroslav Vobr. Z dosud nepovědomé a o to překvapivější totožnosti písmového řezu majuskulní rotundy takzvaného Tiskaře Žaltáře 1487 s majuskulními písmeny jedné ze dvou rotundových abeced, které 1486 Konrad Stahel a Matthias Preinlein importovali do Brna, dovodil, že pražská dílna nedisponovala nově řezanými kopiemi tohoto písma, nýbrž přímo odlitky z brněnských matric. Poněvadž nejen tytéž, ale ještě početnější shody tentokrát již s oběma brněnskými rotundovými abecedami našel Vobr i v *Bibli české* neboli Kutnohorské (Kutná Hora 1489), hypoteticky ztotožnil pražského anonymního Tiskaře s kutnohorským **Martinem z Tišnova** (nar. ca 1420). Ten, jak Vobr dále prokazuje, většinu života strávil v kancelářských službách na Moravě, byl činný i literárně a knihtiskem se počal obírat až na sklonku života. Nemusel tedy projít školením v Norimberku, jak bylo dříve usuzováno, ale u brněnských tiskařů. Skoro už sedmdesátiletý uvedl nové řemeslo do Prahy, a když jeho tamní monopol roku 1488 ohrozil takřečený Tiskař Pražské bible, odešel (patrně na pozvání) do Kutné Hory realizovat konkurenční vydání Bible 1489. Hypotézu o totožnosti Tiskaře Žaltáře a Martina z Tišnova lze dále podpořit stylistickými analogiemi jejich explicitů, v nichž Vobr spatřuje společné stopy Martinovy písařské a kancelářské profese. Poněkud průkaznější váhu má zjištění, že zbytky tiskového materiálu z Prahy 1487 a Kutné Hory 1489 přešly roku 1505 k Tiskaři Pražské bible pohromadě (v navazující Tiskárně severinsko-kosořské je pak sledujeme až do 1521).

Na pražskou činnost Tiskaře Žaltáře plynule navázal anonymní **Tiskař Pražské bible**. Jeho bohatá činnost je s přestávkami doložena mezi léty 1488 – 1515 (kdy zde počíná nová etapa, kterou označujeme souhrnně jako Tiskárna severinskokosořská). Zdeněk Václav Tobolka také v tomto případě, opíraje se o archivní záznamy, anonymního tiskaře ztotožnil s osobou Jana Kampa. Ten byl na české listině pražského kramáře a konšela Severina označen 1499 jako „tovařiš jeho Johannes řečený Kamp impresor“. Severin se v roli nakladatele roku 1488 skutečně podílel na výrobě první publikace této dílny, totiž *Bible české* neboli Pražské (Praha

1488), ale Kampovo jméno v ní, ba i na všech mladších tiscích schází. Kampova knihtiskařská činnost v Čechách, či za hranicemi stejně jako přesnější doba působení a případný zaměstnanecký poměr k podnikateli Severinovi proto zůstávají jen v rovině pouhých spekulací. Listina, o níž se Tobolka ve své atribuci opírá, jedná o Kampově a Severinově společném dolování v Krkonoších roku 1499 a později. Také k poměrně nedávno vyslovené domněnce Antonína Kostlána, že tiskař Jan Kamp je totožný s pražským knihkupcem 80. let „Hannuskem zum Kempf“, který byl dle účetní knihy Petra Dracha ml. spolupracovníkem agenta Johanna Schmiedhofferera, musíme zatím přistupovat skepticky.

Emma Urbánková u příležitosti nového průzkumu domácích prvotisků i tuto Tobolkovu vratkou atribuci odmítla a namísto sporného Kampa se rozhodla vnést do české inkunábulistiky takzvaného Tiskaře Pražské bible. Náhradní jméno odvodila z vžitého pojmenování nejstaršího známého dílenského výrobku. Rukopis této Pražské bible 1488 byl zřejmě kvůli urychlení výroby rozdělen u Žalmů na polovinu a sazbu pořizovali dva sazeči. Nakonec se však nesešli, neboť část textu je na rozhraní složek F_{10b} (kde první sazeč končil) a G_{1a} (druhý začínal) vysazena dvakrát, a to s drobnými odchylkami. Text není sice ilustrován, ale představuje bezesporu nejobsáhlejší domácí prvotisk. Je to první kompletní Bible tištěná nejen v českém jazyce, ale i ve všech slovanských. Dílna Tiskaře Pražské bible tak nejen v tomto případě, ale po celou dobu svého trvání reagovala na mohutný import německých a latinských knih z Německa a svou výrobu, aby se udržela nad vodou, orientovala pouze na texty jazykově české (dnes známe 13 položek z období před 1500 a 11 položek vydaných do roku 1515).

Po Pražské bibli následují původní české či přeložené spisy: Jakob Twinger von Königshofen *Martimiani* (Praha 1488), Ezopovy *Bajky* (Praha? 1488?), Vavřinec z Rokycan *Minuce na rok 1489* (Praha? 1488?), anonymní variantně zachovaná *Minuce na rok 1491* (Praha? 1490?), Matěj z Vilémova *Minuce na rok 1492* (Praha? 1491?), Jacobus de Voragine *Pasionál* (Praha 1495), který se na rozdíl od minulé edice Tiskaře Arnoštových Statut označuje ještě adjektivem „ilustrovaný“ a jehož některé exempláře měly vadnou sazbu opravenou pomocí tektury, *Kalendář s praktikou na rok 1496* (Praha? 1495?), dnes nezachované *Artikule sněmovní* (Praha? 1497), ilustrovaný *Nový zákon* (Praha 1497-1498), nejstarší české tištěné *Zřízení zemské vladislavské* (Praha 1500), dva dopisy Marsilia Ficina *O tom, co mají všelijací lidé činiti* (Praha? ca 1500) a první české vydání basilejských *Kompaktát* (Praha? ca 1500).

Sazba se pořizovala z částečně diakritizované bastardy jednoho písmového řezu, k němuž nejpozději 1495 přibyl druhý. Tehdy dílna (patrně s novým sazečem) obnovila činnost po tříleté přerávce, během níž se zde, anebo v zcela samostatné živnosti etabloval nový pražský řemeslník zvaný Tiskař Korandy. Zbytky staré, ale funkční bastardy byly občas přimíchány i do dalších dvou tiskových písem (švabachu a textury), které si Tiskař Pražské bible opatřil roku 1513. Dílna již před rokem 1500 běžně zvládala kupříkladu u minucí dvoubarevnou sazbu. Osamostatňovala věcný název na titulní straně (ilustrovaný *Nový zákon* 1497-1498), znala číslování pomocí apertur (*Pasionál*). Explicity s datací a místem tisku má před rokem 1500 jen Bible, dále kronika císařů a papežů *Martimiani*, ilustrovaný *Pasionál*, ilustrovaný *Nový zákon* a *Zřízení zemské*. Věcně pozoruhodný je explicit Bible, v němž jsou jako vůbec první čeští nakladatelé jmenováni čtyři Pražané (kramář Severin, Jan Pytlík ze Zvoleněvsí, Jan Bílý z Chlumce a Matěj od Bílého lva).

Do poloviny dnes známé produkce byly zařazeny ilustrace. Ezopovy bajky 1488? pokládáme za první knižní titul ilustrovaný v Čechách (nejstarší ilustrovaný tisk na Moravě publikoval Konrad

Stahel také 1488). Bajky jsou dnes známé bohužel pouze unikátním dvoulistem. Součástí textového zlomku jsou dvě ilustrace. Námětem, kresbou i lineárním provedením řezby se oba obrázky hlásí k prototypu ezopských ilustrací, které Mistr ulmského Boccaccia zakotvil v Zainerově latinsko-německé verzi Aesopova díla *Vita et fabulae* (Ulm ca 1476-1477). Český výtvarník však dozajista vycházel z poněkud mladší předlohy, již nejlépe odpovídá Sorgova německá reedice v Augsburgu ca 1480. Poněvadž jeden ze dvou štočků byl otočen hlavou dolů, lze usuzovat, že zachovaný zlomek pochází z korektury či makulatury. Pozornost ovšem budí fakt, že pražský Ezop se pouze tímto dvoulistem prezentoval už v 16. století. Jakkoli mohl být celý náklad očten a zničen krátce po zveřejnění, není zároveň vyloučeno, že tisk byl ukončen předčasně a do distribuce se vůbec nedostal.

Dvousloupcově tištěný Pasionál 1495 je vybaven celkem 170 místy opakovanými anonymními ilustracemi s náznaky šrafování. Drobnější štočky jsou menší nežli šířka jednoho sloupce a přinášejí portréty světců a papežů. Na větších štočcích, jejichž šířka se kryje s šířkou sloupce nebo i dvou sloupců, jsou biblické a pašijové scény. Inspiračním zdrojem všech ilustrací se staly výtvořky Wolgemutova ateliéru užití Antonem Kobergerem st. v německé verzi Voraginovy sbírky *Leben der Heiligen* (Nürnberg 1488), v kontemplativní próze *Schatzbehalter* (Nürnberg 1491), kterou napsal snad františkán Stephan Fridolin, a v pověstné *Liber chronicarum* Hartmanna Schedela (Nürnberg 1493). Zpracování těchto podnětů pro český Pasionál je však velmi volné a v některých případech dokonce kompozičně bohatší nežli v *Schatzbehalteru* a Schedelově *Kronice*. Platí to především o celostranném Posledním soudu. Některé dřevořezy českého Pasionálu posloužily Tiskaři Pražské bible ještě na počátku 16. století. Dalším ilustrovaným titulem je *Nový zákon* 1497/1498. Obsahuje 180 spíše drobných opakujících se dřevořezů s pokročilejší šrafurou. Zahraniční předlohy dřevořezů prozatím zjištěny nebyly. Výjimkou je pouze závěrečný cyklus Apokalypsy, který vznikl velmi přesnou nápodobou rozměrem větších originálů hornoněmecké Kobergerovy *Bible norimberské* (Nürnberg 1483). Tytéž zahraniční ilustrace již dříve posloužily jako východisko řezáči obrazového aparátu mladší *Bible české* neboli *Kutnohorské* (Kutná Hora 1489). Také některé štočky Nového zákona dílna Tiskaře Pražské bible otiskovala i později.

V lednu 1501 dokončil Tiskař Pražské bible *Piesně chval božských* (Praha 1501). Byla to pravděpodobně první publikace u nás, která měla číslované listy. Jediný známý exemplář tohoto veskrze pionýrského kancionálu postrádá však titulní list. Týž Tiskař pak připravil ještě nejstarší překlad Petrarcova díla „De remediis utriusque fortunae“ do národního jazyka, a to *Kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a Neštěstí* (Praha 1501). Překladačem byl Řehoř Hrubý z Jelení. Z dalších aktivit je třeba upozornit alespoň na dvě ilustrované prózy. Anonymní se nazývá *Tento traktát jest o mládenci, kterýž jsa v štěstí zpychal a svévolně upadl v neštěstí* (Praha 1505). Odborná literatura ho zkráceně cituje většinou jako Pán rady. Autorem druhé prózy *Traktát o mládenci marnotratném* (Praha 1515), pojmenovávané též *Zrcadlo marnotratných*, je Hynek z Poděbrad. Posledním dnes známým tiskem jsou artikule *Vo sněmu obecním, který držán byl na Hradě pražském ... 1515* (Praha 1515).

Textově i ilustračně pozoruhodným dílem Tiskaře Pražské bible je sborníček obsahující Husovy žalární listy, dva texty Petra z Mladoňovic o Husově a Jeronýmově pašiji a Poggiův list o smrti Jeronýma Pražského. Ačkoli publikace nemá ani titulní list, ani souborný incipit či tiskařský explicit, typologický rozbor ji dovoluje bezpečně klást do blízkosti ilustrovaného Pasionálu 1495 (totožné tiskové písmo, shodná zrcadla dvousloupce sazby). V následujících letech po

vydání katolické verze Voraginova textu zřejmě vyvstala společenská potřeba pořídit k němu jako antipod ještě „utrakvistický breviář“. Na formální vztah mezi Pasionálem a tímto kališnickým *Dodatkem* (Praha? po 1500?) ukazují také apertury, které jsou v obou dílech tvořeny jedinou navazující abecední řadou. Dodatek známe pouze ve třech exemplářích nazývaných dle místa nálezu Jenský, Herrnhutský a Žitavský. Exempláře se drobně liší sazbou a také v detailech dvou podélných dřevořezů Husova a Jeronýmova upálení, které vznikly nepochybně v Čechách (výtvarné pojetí Husovy smrti je blízké témuž vyobrazení Litoměřického kancionálu). Lze tak usuzovat, že text takzvaných *Dodatků* byl pro větší zájem čtenářů pokaždé tištěn znovu.

Tak jako v letech minulých i po roce 1500 z dílny Tiskaře Pražské bible vycházejí knihy ilustrované. Naprosté novum v dějinách české knižní kultury představuje titulní dřevořez z překladu Petrarcových Knih 1501. Pod ještě gotizujícím obrázkem autora sedícího u písařského pultu je ve spodní polovině předvedena alegorie života. Proměnlivost lidského údělu symptomaticky znázorňuje kolo Štěstí (lat. rota Fortunae). Je obsazeno šesti postavami. Kolo, jehož pohyb ovládá všemohoucí ruka vycházející ze stylizovaného oblaku, některé postavy střídavě vynáší a jiné zase dočasně ponižuje. Ačkoli Petrarcův spis vydaly renomované zahraniční tiskárny do roku 1500 latinsky nejméně třikrát, tento motiv byl užit poprvé až v českém znění. Kreslíře bohužel neznáme. Úvahy, že tento Mistr českého Petrarky byl umělcem domácím, mají vzhledem k povšechně nízké úrovni naší ilustrátorské tvorby přelomu 15. a 16. století prozatím jen ráz zbožného přání – volutová ornamentika i nezaměnitelná fyziognomie osudem unášených protagonistů přesvědčivě ukazují na štrasburskou školu, prezentovanou zejména prostřednictvím tiskárny Johanna Grüningera.

Část z 11 anonymních obrázků traktátu Pán rady 1505 charakterizuje ornamentálně pojatá linie, vyspělá šrafura a jistá schopnost karikatury postav, zasazených do perspektivně pojatých interiérů či městské scenerie. Tobolka a po něm i Horák předpokládali, že tato část cyklu vznikla v Norimberku. Srovnáním s ilustrovanými prvotisky a postinkunábulemi štrasburského Johanna Grüningera, zejména s Brantovou edicí Vergiliových sebraných spisů (Strasbourg 1502) a dílkem *Adolestentia* od Jakoba Wimphelinga (Strasbourg 1505) lze vcelku přesvědčivě doložit, že původce je – tak jako u Petrarkova Kola štěstí – třeba hledat opět v okruhu Mistra Grüningerova Terentia a Mistra pozdní Grüningerovy tiskárny. Nápisové pásky nesou na některých dřevořezech česká jména alegorických postav. Poněvadž neuměle provedený text příkře kontrastuje s mistrovstvím vlastní řezby, lze se domnívat, že kresebné předlohy vznikly v cizině s prázdnými páskami a že textové segmenty byly do štočků vřezány dodatečně až v Praze. Touto aktualizací importované obrazy plně splynuly s obsahem díla (stejně tak rezonovaly s textem mladšího Traktátu Hynka z Poděbrad 1515, v němž byly dva dřevořezy cyklu otištěny znovu). Ilustracemi Pána rady se dílna Tiskaře Pražské bible zjevně přihlásila k novému uměleckému názoru, který dále rozvíjeli výtvarníci a tiskaři spjatí s pokračující Tiskárnou severinsko-kosořskou.

Pět jazykově českých tisků vydal snad v Praze zhruba mezi léty 1492 – 1496 takřčený **Tiskař Korandy**. Zdeněk Václav Tobolka, vycházející opět z archivních záznamů, tyto tisky připisoval jistému Benedovi. Ten byl jako „Beneda impressor“ jmenován v staroměstském kšaftu 1491. Ze záznamu sice vyplývá, že Beneda se v minulosti knihtiskem živil, avšak nevíme, zda v Čechách, či za hranicemi, a ani neznáme přesnou dobu jeho působení. Emma Urbánková u příležitosti nového průzkumu českých prvotisků i zde vnesla do domácí literatury

pojmenování tiskaře odvozené od jména autora nejvýznamnějšího díla, totiž univerzitního mistra a administrátora podobojí Václava Korandy ml.

Tím však problémy s tímto anonymem nekončí. Poněvadž explicity všech pěti titulů místo tisku neuvádějí, lokalizace dílny do Prahy se opírá pouze o hypotetickou vazbu jejího majitele na literární okruh Univerzity (Václav Koranda ml., Matěj z Vilémova). Přijmeme-li víru, že Tiskař Korandy působil skutečně v Praze, zjistíme, že čtyři z pěti jeho publikací spadají do doby nečinnosti Tiskaře Pražské bible (totiž do let 1492 – 1495). Tato časová návaznost obou pražských anonymů i totožnost některých iniciál uváděných oběma tiskárnami do minucí 1488 – 1496 pak může pospolu naznačovat, že Tiskař Korandy neměl vlastní živnost a že všech pět mu připisovaných tisků připravila dílna Tiskaře Pražské bible v době její údajné nečinnosti. Knihy jsou poprvé v Čechách vysázeny švabachem. Toto vcelku nově šířené tiskové písmo pocházelo zřejmě z Norimberku. Nemělo akcenty a po roce 1496 se stopy po něm ztrácejí (švabachové abecedy užívané od 1498 Mikulášem Bakalářem v Plzni a od 1513 Tiskařem Pražské bible měly odlišné písmové řezy opatřené diakritikou).

Takřečenému Tiskaři Korandy se připisuje 5 prvotisků: jednolist Matěje z Vilémova *Minuce na rok 1493* (Praha? 1492?), šestilistový překlad německé *Pranostiky kolínské na rok 1493* Sigismunda Fabriho (Praha? 1492?), obsáhlý *Traktát o velebné a božské svátosti oltářní* (Praha? 1493), dle jehož autora Václava Korandy ml. byla celá skupina tisků pojmenována, dále *Minuce na rok 1496* (Praha? 1495?) a konečně *Minuce na rok 1497* (Praha? 1496?). Obě posledně jmenovaná jednolistová dílka jsou anonymní.

Přibližné datování červeno-černých minucí a pranostiky lze odvodit přímo z časové platnosti textů. Přicházejí tu iniciály a obvyklé dřevořezy, např. Fabriho Pranostiku doprovázející obrázek Jupitera je kopií německé předlohy. Také způsob zavádění signatur a číslování listů české verze Pranostiky kolínské vychází z originálu. Přesné denní datum obsahuje jen Korandův Traktát. Je sice typograficky méně zdařilý (namísto iniciál má jen vynechaná místa a počet řádků na stránkách není jednotný), avšak přináší v dějinách české knihy naprostou novinku. Tou byl titulní list, na jehož líci se nacházel věcný název a na rubu obsah.